

Ігор Михайлин

ЖУРНАЛ «РІДНИЙ КРАЙ»
ЯК НАЦІОНАЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ ЯВИЩЕ*

Серед нечисленних досліджень з історії української журналістики, які виходять окремими виданнями, праця Н. Степаненко відзначається особливо щільною припасованістю до емпіричного матеріалу. Настільки щільною, що спонукає згадати доброї пам'яті позитивізм як науковий метод, смисл якого полягав у точному й детальному описі предметів дослідження й певному ігноруванні теоретичного, філософського знання.

Слова «доброї пам'яті» тут вжиті зовсім не іронічно, а цілком поважно. Історико-журналістські дослідження за своєю природою ще довго залишатимуться емпіричними, вони тільки зараз проходять етап збирання матеріалу та його опису. Стан науки поки що такий, що вченим ще нічого узагальнювати. Узагальненням має передувати низка конкретних досліджень, предметом яких є локальні історико-журналістські явища. У нас таких досліджень, відверто кажучи, небагато, тож створення синтетичної історії української журналістики поки що відсунуте в невизначену перспективу.

Особливо це стосується ХХ ст., в якому обсяги журналістського доробку українців величезні, а його дослідження утруднене багатьма технічними проблемами: поганим станом першоджерел у бібліотеках, відсутністю повних комплектів багатьох часописів, розпорошеністю їх по різноманітних культурних осередках материкової України та діаспори.

* *Степаненко Н.* Часопис «Рідний край»: духовні обшири українства / Ніна Степаненко. — Полтава : ПП Шевченко Р. В., 2011. — 190 с.

У попередньому тексті потребує захисту ще й слово «опис». Може здатися, що воно не відповідає завданням науки, принижує її, що наука повинна займатися винятково аналізом явищ, які становлять її предмет. Однак це не так: опис цілком може виступати методом наукового дослідження. «Словник української мови» визначає це слово як дію за значенням «описувати», а слово «описувати», своєю чергою, — таким чином: «Систематично викладати в письмовій формі особливості, ознаки, склад і т. ін. кого-, чого-небудь» [6, с. 709—710]. Чи не цим насамперед займається багато наук, перед тим як вийти на рівень узагальнень, філософського бачення свого предмета? А отже, марно протестував свого часу М. Нечиталюк проти вживання мною щодо історико-журналістських досліджень терміна «опис» й наполягав на необхідності використовувати натомість — «аналіз» [3, с. 847]. Аналіз — це метод, який передбачає розчленування цілого на частини. Однак історики журналістики часто не мають жодного уявлення про те ціле, яке могли б розкласти на складники. Тому немає нічого некоректного у використанні елементарного методу опису історико-журналістських явищ.

Саме на розв'язання таких завдань спрямована монографія Н. С. Степаненко «Часопис «Рідний край»: духовні обшири українства». Навіть її заголовок відбив певну незрілість нашої науки. Поняття «часопис» вживається на позначення будь-якого періодичного видання: і газети, і журналу. «Рідний край», який виходив щотижня на 8 або 16 сторінках, і справді за сучасними мірками міг би кваліфікуватися і газетою, і журналом. Енциклопедія Українознавства назвала «Рідний край» газетою [1, с. 2520], однак традиційно цей часопис відносять до журналів.

Це був перший український часопис, який розпочав свій вихід у Полтаві з дозволу влади після прийняття у Російській державі 24 листопада 1905 р. «Тимчасових правил про друк». Його попередник — газета «Хлібороб» — виходив у Лубнах без офіційного дозволу. Організатори журналу «Рідний край» — члени Полтавської української громади — отримали дозвіл на його видавання і випустили перше число у світ 24 грудня 1905 р. Першими редакторами журналу були відомий адвокат Микола Дмитрієв (1867—1908 рр.) і лікар за фахом, секретар Полтавської міської думи Григорій Коваленко (1867—1937 рр.). Журнал фінансував Г. І. Маркевич. Активну

участь у видаванні журналу брали Панас Мирний, Олена Пчілка, Г. Шерстюк. У ньому друкувалися, крім названих авторів, Христя Алчевська, І. Нечуй-Левицький, П. Тичина, Леся Українка, Д. Яворницький та ін.

На шістнадцятому числі, у травні 1907 р., полтавська влада закрила часопис, але Олена Пчілка отримала дозвіл на його видавання у Києві й перенесла туди роботу редакції. На кошти Олени Пчілки журнал виходив у Києві до кінця 1914 р. Олені Пчілці вдалося зберегти його й під час Першої світової війни, коли вся українська преса в Росії була заборонена. У 1915—1916 рр. видавання журналу було перенесене до Гадяча. Таким чином, загальна історія часопису «Рідний край» нараховує одинадцять років. Це найбільш тривалий пресовий проект, який існував у Східній Україні на початку ХХ ст., між двома російськими революціями.

Попри його значущість, вивчення журналу залишає бажати кращого. В «Історії української преси» Аркадій Животко присвятив розглядові цього часопису одну неповну сторінку [2, с. 193]. Зусиллями С. Семенко, авторки єдиної дисертації про «Рідний край» [4], створено бібліографічний покажчик до журналу [5]. Час від часу з'являються окремі статті, присвячені тим чи іншим аспектам його історії. 1999 р., у рік 150-ліття Панаса Мирного, «Рідний край» було відновлено Полтавським національним педагогічним університетом ім. В. Г. Короленка як журнал, що виходить із періодичністю два рази на рік.

Книжка Н. Степаненко присвячена здебільшого журналові «Рідний край» початку ХХ ст., але авторка повсякчас має на увазі й відновлений альманах, знаходячи багато невинуватих збігів у їх проблематиці. Марка «Рідного краю» стала своєрідним високоякісним брендом, тому й послужила підставою для здійснення нового інформаційного проекту. У розділі «Часопис «Рідний край»: через столітній погляд» дослідниця подала енциклопедичну довідку про старий і новий часописи, назвала його редакторів та авторів.

На відміну від С. Семенко, яка вивчала «Рідний край» у площині його літературного змісту та взаємин з літературним процесом початку ХХ ст., Н. Степаненко більше цікавить публіцистичний аспект його діяльності. Проте уявити «чисту» публіцистику в українському часописі того часу просто неможливо: раз у раз автори

мимохідь зверталися до філологічного аспекту інтерпретації будь-яких тем. Не було важливішого предмета для розмови на сторінках тодішніх українських часописів понад національні проблеми. Ці домінанти визначили й обрання предмета для книжки — «духовні обшири українства».

У межах цієї теми репрезентовано два головних напрями її розроблення, які становлять два крила філологічних наук — це науки про мову і літературу.

З першого ж числа журнал включився у дискусію про роль і значення мови в житті народу, про визначні можливості української мови обслуговувати усі сфери народного життя, стати мовою освіти, науки, журналістики. У статті «Про незрозумілу українську мову» (1905. — № 1) М. Дмитрієв на хвилі романтичного революційного піднесення писав про те, що українська мова, як і всі інші мови світу, активно розвивається, вбираючи в себе діалекти й соціолекти. Перед нею стоїть завдання стати мовою науки, університетського викладання, журналістики. Авторіві тоді здавалося, що незабаром у російських університетах будуть відкриті українські кафедри, розпочнуться виклади українською мовою. У цій ситуації він прагне застерегти українське громадянство від вузькості в розумінні мови. Іноді можна почути, що якісь особи говорять про незрозумілу українську мову, використовуючи при цьому той аргумент, що в їхньому селі те чи інше слово не вживається. Однак Україна — це не село, а величезна територія, на якій і справді в одному місці говорять так, а в іншому — інакше. Потрібен час для того, щоб мова після століть заборон набула усталеності, добре засвоювалася читачами.

У такому ж дусі авторка розглядає статті спорідненої тематики: редакційну «Проф. Сумцов про заборону української мови в школі» (1906. — № 31), Б. Грінченка «Три питання нашого правопису» (1908. — № 24), А. Кримського «Чи справді важко вивчити правопис ї?» (1908. — № 26), Олени Пчілки «Наша літературна мова» (1909. — № 3); ін. У кожному випадку Н. Степаненко намагається зрозуміти логіку автора, правильно викласти розвиток його думки й *описати* запропоновану ним оптику теми. У цьому аспекті саме опис слугує достатнім дослідницьким прийомом для наукового пізнання важливого матеріалу.

У тісному зв'язку з питаннями мови розглядалася проблема національної освіти і школи. Редакція утверджувала думку про те, що

ефективна освіта може провадитися лише рідною мовою, українські діти потребують освіти українською мовою, для української освіти потрібні українські навчальні книжки з різноманітних предметів. Така проблематика розвивалася у статтях «Дещо про народну освіту на Україні» Дмитра Дорошенка (під крипт. *Д. Д-ко*) (1906. — № 5), «Про народну школу на Вкраїні» за підписом *А. К-о* (1906. — № 20), «Книжки для шкіл» М. Дмитрієва (під крипт. *М. Д.*) (1906. — № 21), «Українські кафедри в університетах» Г. Коваленка (1906. — № 23); ін. Особливо багато публікацій на теми народної освіти в 1906 р., однак їх кількість істотно скоротилася у подальшому веденні журналу. Сподівання залишилися невиправданими, у Російській державі розпочався період реакції.

Найголовнішим способом репрезентації українства у світі було його письменство. Значну увагу в книзі приділено українській літературі, яка була представлена в багатьох літературно-критичних та публіцистичних публікаціях журналу «Рідний край». Для полтавців природно розпочати цю тему з постаті І. Котляревського та його репрезентації в матеріалах часопису.

Сумлінно розглянуто шевченкіану «Рідного краю», у якій Н. Степаненко розрізняє шевченкіану художню і літературознавчу. З цього приводу можна висловити дві думки. Перша: навряд чи було необхідно цілими сторінками переписувати до своєї книжки малохудожні віршовані твори авторів «Рідного краю», присвячені Т. Шевченкові [7, с. 51—56]. Друга: це переписування якраз і відповідає описовому методу авторки, до того ж дає уявлення про ту віршовану публіцистику, яка затишно почувалася на сторінках журналу.

Літературознавча шевченкіана представлена розглядом розвідки Олени Пчілки «Український національний скарб» (1912. — № 3, 4, 6, 7), для якої відведено окремий розділ. Авторка змогла підсумувати в ній усі відомі на той час факти з життя Т. Шевченка, дати оцінку його творчості. Найголовніша думка дослідниці винесена у заголовок: творчість Т. Шевченка — то український національний скарб. Дарма тільки Н. Степаненко називає Олену Пчілку «Оленою Петрівною» [7, с. 78, 81]. Псевдонім Олена Пчілка належав Ользі Петрівні Косач, отже, «Оленою Петрівною» вона не була.

Природно для журналу, заснованого у Полтаві, було присвятити ґрунтовну розвідку Євгенові Гребінці. Її подала невтомна

Олена Пчілка, приурочивши до сотих роковин від дня народження письменника. Вона назвала її «Свген Гребінка і його час» (1912. — № 2—5), зосередившись не стільки на особі письменника, скільки на обставинах його творчості, які водночас були й обставинами за-родження української літератури.

Не пройшла авторка монографії й повз знакову постать для су-спільно-політичного та культурного життя того часу — Івана Фран-ка. Йому були присвячені дві статті в період святкування 50-літнього ювілею поета 1906 р. Особистість І. Франка оцінена різнобічно. Відзначимо, що в переліку журналів, які редагував І. Франко, немає такого журналу, як «Громадський дух» [7, с. 104] (ймовірно, дослід-ниця хотіла написати «Громадський друг»).

Важливу роль відіграв часопис «Рідний край» у справі розвитку українського театру, причому за допомогою публікації як драматич-них творів, так і театральної критики. Незважаючи на незначний об-сяг журналу, він надрукував багато творів, серед них — драматичні поеми Лесі Українки «Йоганна, жінка Хусова», «Бояриня», Олексан-дра Олеся «По дорозі в казку», драму Олени Пчілки «Світова річ».

Після театального розділу авторка знову повернулася до лі-тератури — на цей раз для аналізу жанру літературного огляду. Тут досліджено два літературних огляди Дмитра Дорошенка (під крипт. *Д. Д-ко*) — «Українська література в 1905 році» й «Українська лі-тература в 1906 році». Журнал подавав також огляди українських часописів того часу. У ньому вміщувалися матеріали про українську літературу в півдавстрійській Україні, нариси про зарубіжних пись-менників.

В окремому розділі видання розглянуто публікацію Олени Пчіл-ки «Марія-Магдалена, мати гетьмана Мазепи» (1912. — № 7—8) — історичну розвідку, в якій увага спрямована не на самого гетьмана, а на його матір, що походила із знатного роду Мокієвських. Заодно авторка репрезентувала усю родину гетьмана. Для Олени Пчілки це принципова позиція — писати про українську жінку на обширах іс-торії, пробуджувати українську історичну свідомість читачів.

Монографію завершує розділ «Малі тексти на сторінках "Рід-ного краю"», у якому розглянуто роботу редакції з інформування читачів про нові книжки й часописи, суспільно-політичні та куль-турні події, опубліковані дописи з місць. Щоправда, й тут замість

аналізу дослідниця подала емпіричну репрезентацію матеріалу. Для тих, хто не тримав часопису у руках (а таких 99% ймовірних читачів цієї книги), буде змога ознайомитися з інформаційними рубриками журналу. У тих, хто мав справу з часописом, цей сегмент монографії викличе розчарування.

Варто відзначити, що Н. Степаненко надає перевагу полтавському періоду в історії часопису «Рідний край», демонструючи, що тоді він був більш розмаїтий, ширший за тематикою, ніж у наступні роки його видання. Книжка, репрезентуючи зображальну частину журналу, гарно ілюстрована.

Із прочитання монографії виносиш уявлення про величезну працю, яку вкладали видатні українські діячів минулого в розвиток української преси. Багато з класичних надбань залишаються відомі лише сумлінним дослідникам історії преси, ніколи не перевидавалися. А ці автори заслуговують на увагу сучасного читача, введення їхніх творів у хрестоматії з історії української публіцистики, літературної критики. Особливо це стосується Олени Пчілки, справедливе щодо Миколи Дмитрієва, Дмитра Дорошенка. Хочеться вірити, що коли-небудь їх творча спадщина буде видана окремими текстами. Те, що в читача виникає бажання дістатися до першоджерел, — головне досягнення будь-якої книжки. До цього спонукає і монографія про «Рідний край» Н. Степаненко.

1. Енциклопедія Українознавства : слов. частина : перевид. в Україні. — Львів, 1998. — Т. 7. — С. 2520—2521.
2. Животко А. П. Історія української преси / упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та прим. М. С. Тимошик / А. П. Животко. — К. : Наша культура і наука, 1999. — 368 с.
3. Нечиталюк М. Про «дві науки» в журналістиці (полемічні замітки) / Михайло Нечиталюк // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. — Львів, 2003. — Вип. 11. — С. 844—852.
4. Семенко С. В. Журнал «Рідний край» і літературний процес початку ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 «Українська література» / Семенко Світлана Василівна. — К., 2000. — 20 с.
5. Семенко (Соколова) С. В. Бібліографічний покажчик до журналу «Рідний край» (1905—1916) / С. В. Семенко (Соколова). — Полтава, 1999. — 54 с.
6. Словник української мови : в 11 т. — К. : Наукова думка, 1974. — Т. 5. — 840 с.

Юлія Снурнікова

МАНІФЕСТ ПРОТЕСТАНТСЬКОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У сучасному українському суспільстві дедалі очевиднішими стають світоглядні зміни. Після атеїстичної доби Церква поступово відновлює свій статус важеля впливу: за даними різних соціологічних досліджень, понад 70% громадян України довіряють Церкві більше, ніж іншим соціальним інститутам.

Тема «повернення релігії в публічний простір постсекулярних держав через медіа» є новим і одним із пріоритетних напрямів богословських, релігієзнавчих, а сьогодні — й журналістикознавчих досліджень. Праці, в яких аналізується розвиток української релігійної журналістики, залишаються нечисленними, з огляду на що вихід у світ монографії Максима Балаклицького «Медіатизація протестантизму в Україні 1991—2010 років»^{*} можна назвати помітною подією.

Читання цієї монографії, зрозуміло, поставить багато запитань, неодмінно виникне до автора чимало зауважень, а, може, навіть і претензій. Ця праця змусить погоджуватися або сперечатися з автором. І в площині не лише наукових, а й світоглядних уявлень, бо цей текст виходить за межі суто наукового.

Особисто для мене у цьому дослідженні принциповими є дві речі: здатність до системних узагальнень та наукова неупередженість. Саме з останнім автор не до кінця впорався. Певною мірою, я знаходжу цьому пояснення: по-перше, у науки та віри різні інструменти та способи пізнання істини; по-друге, важко писати відсторонено про те, що є не лише сферою твоїх наукових пошуків, а насамперед свідомим життєвим пріоритетом, способом життя.

Отже, пан Балаклицький пише ревно, завзято, бо відстоює тут щось значно масштабніше, ніж свої наукові ідеї. Його праця — пев-

^{*} Балаклицький М. Медіатизація протестантизму в Україні 1991—2010 років : монографія / М. Балаклицький. — Х. : ХІФТ, 2011. — 379 с.